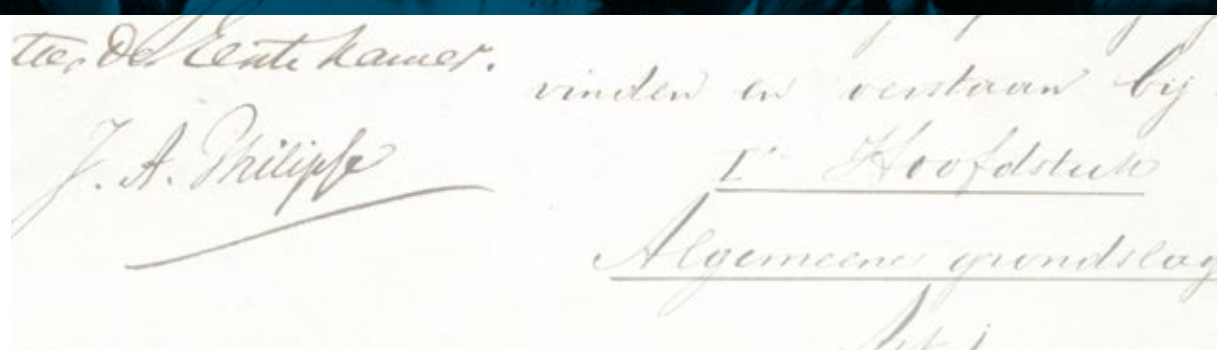

5 EEUWEN NEDERLAND

Op weg naar
vrijheid en gelijkheid

Inhoud

Woord vooraf
Inleiding

1

TOTSTANDKOMING VAN 'DE NEDERLANDEN' 1515-1566

- Handel in aflaten

2

IN OPSTAND VOOR ONAFHANKELIJKHEID 1566-1648

- Kenau Simonsdochter Hasselaer, scheepsbouwer en houthandelaar
- Magdalena Moons, getrouwd met de vijand tot behoud van de stad

Een republiek

Rechten van het volk

Op weg naar internationale erkenning

Godsdienstvrijheid?

- Geloofsstrijd kost Van Oldenbarnevelt de kop

3

DE GOUDEN EEUW, MAAR NIET VOOR IEDEREEN 1648-1795

'Menschen die haar eigen man zijn'

- Catharina Floris, succesvol ondernemer in Batavia

Vrouwen in Batavia

- Maria Catharina Steijn, alias Johan Hendrick Steijn
- Hoe Titus van Rijn meerderjarig wordt

Huwelijken

- Sofia's keuze
- Het bizarre leven van Cornelia van Nijenroode

Echtscheiding

- De kwaadwillige verlating door Hendrik Cassa

De handel in slaafgemaakte mensen

- Quaco: van slaafgemaakte tot VOC-matros
- Jacob Elisa Johannes Capitein, een Afrikaanse dominee in de Nederlanden

- VOC-dienaar Roelof Blok

Homoseksuelen

- Pieter van Steijn en de sodomie

4

REVOLUTIE EN BURGERRECHTEN 1795-1813

Fluwelen revolutie

Staatsregeling

- Tula's strijd voor vrijheid

Niet meer dan deel van het keizerrijk

- Jonas Daniël Meijer

Burgerlijke stand en familienamen

5

EEN KONINKRIJK OP WEG NAAR DEMOCRATIE 1813-1917

Een echte grondwet

Koninkrijk der Nederlanden

- De porseleinfabriek van Frédéric Faber in Brussel

Nederlanders

Nederland in kaart

- W.C. Staring, militair verkenner en kaartmaker

Meer rechten voor de burgers

Vrijheid van onderwijs

- Kroonprins Willem van Oranje-Nassau en het opvoedingsinstituut Noorthey

Afschaffing van de slavernij

- De prinses Aquasie Boachi en Quamino Poku

Naar een sociale democratie

- Aletta Jacobs, de eerste studente aan de universiteit

Vrouwenemancipatie

Fundament voor sociale grondrechten

Handhaving van onzijdigheid en soevereiniteit

- Mata Hari

6

DE VERZUILDE SAMENLEVING

1917-1945 108

Grondwetsherziening 111

Overzeese gebiedsdelen 112

• De eerste vrouw in de Tweede Kamer: Suze Groeneweg 114

• Liefde voor Sumatra 116

• Anton de Kom, antikoloniale schrijver, Surinaams nationalist en verzetsstrijder 118

Dichter bij het nieuws 120

• Met vlag en wimpel 121

Crisis en oorlog 123

• Willy Leiser, Joods vluchteling in Nederland 124

• De NSB'er Zijfers 126

• NSB'er uit opportunisme:
Pieter van Leeuwen Boomkamp 128

• Sera de Croon, Jodenjager en verrader van het verzet 131

• George Maduro, verdediger van Den Haag
en verzetsheld van Curaçao 132

• Marie Anne Tellegen, vrouw in het verzet 136

7

DE WELVAARTSSTAAT

1945-NU 138

Afrekenen met de oorlog 141

• De noodlottige keuze van Geesje van Dijk 142

Van de wieg tot het graf 143

Emigratie 144

Het einde van de koloniale tijd 146

• Anton van der Neut, Nederlandse emigrant
naar Canada 148

• Vanuit Indonesië naar Nederland.
Het gezin Mariano di Calouta 151

Nederlandse gebieden in 'de West' 153

Meer rechten voor vrouwen 155

• Anna Blaman 156

Nieuwe grondrechten 159

Europees burger 161

Een diverse samenleving 163

• Amsterdamse Ford-fabriek werft
Turkse arbeidskrachten 164

• De familie Kanhai 165

De macht van het beeldscherm 167

Privacy 168

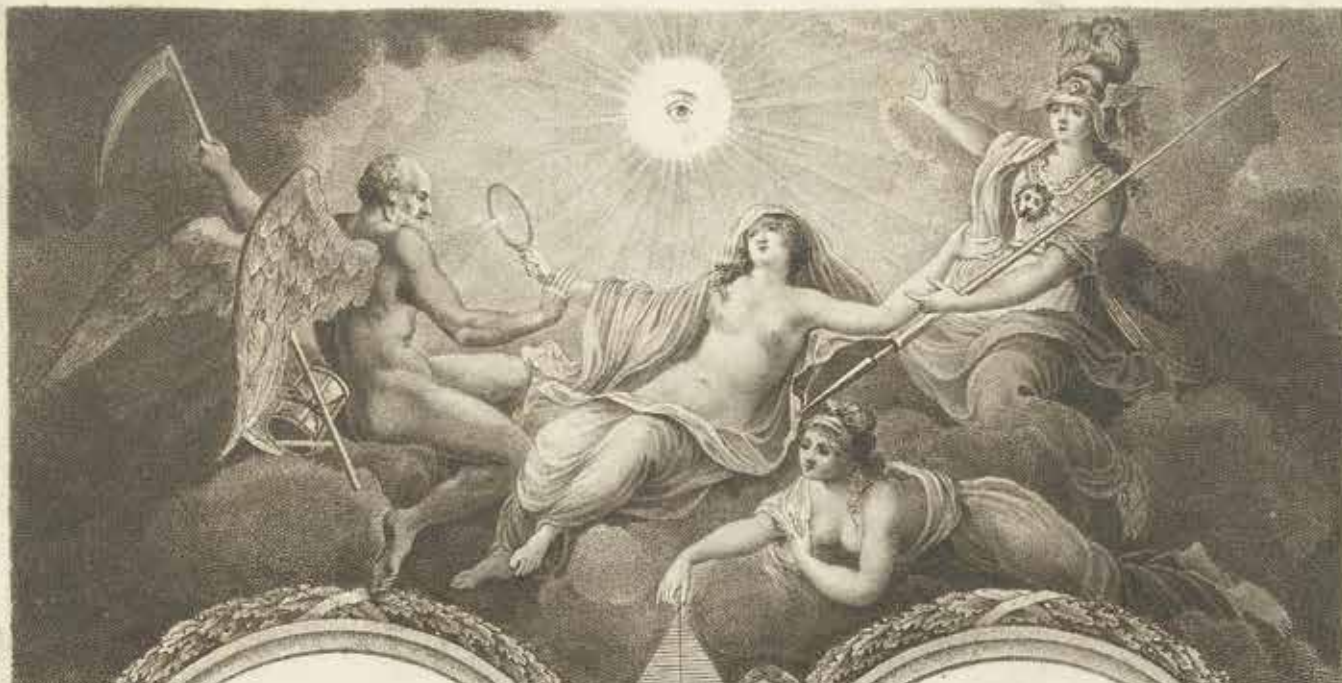
Allen die zich in Nederland bevinden,
worden in gelijke gevallen gelijk behandeld 168

Literatuur 170

Verantwoording van de illustraties 171

Noten 172

Colofon 176

DE RECHTEN VAN DEN
MENSCHEN VAN DEN BURGER.

1795.

HET EERSTE JAAR DER BATAAFSCHE VRIJHEID.

ARTICUL I.

Alle Menschen worden met gelijke Rechten geboren en deze Natuurlijke Rechten kunnen hun niet ontnomen worden.

II.

Deze Rechten bestaan in Gelijkheid, Vrijheid, Veiligheid, Eigendom en Tegenstand aan Onderdrukking.

III.

De Vrijheid is de magt welke aan ieder Mensch toekomt om te mogen doen al het gene anderen in hunne Rechten niet stoort; de Natuurlijke bepaling der Vrijheid bestaat derhalven in deze stelling DOE NIET AAN MIJEN ANDEREN HETSENE OJ NIET WILT DAT AAN U GESCHIEDEN.

IV.

Het is dus ieder geoorloofd zijne gedachten en gevoelens aan anderen, het zij door middel van de Drukpers, of opeenige andere wijze, te openbaaren.

V.

Ieder Mensch heeft het Recht om God zodanig te dienen als hij wil; zonder daarin opeenigerlei wijze, gedwongen te kunnen worden.

VI.

De Veiligheid bestaat in de zekerheid van door anderen niet gestoord te zullen worden in het uitoeffenen van zijne Rechten, noch in het vreedzaam bezit van wettig verkregene eigendommen.

VII.

Ieder moet stem hebben in de Wetgeevende Vergadering der geheele Maatschappij; het zij persoonlijk, het zij door eenen, bij hem mede gekozenen, Verteenwoordiging.

VIII.

Het oogmerk van alle Burgerlijke Maatschappijen moet zijn, om aan de Menschen het vreedzaam genot van hunne Natuurlijke Rechten te verzekeren.

IX.

De Natuurlijke Vrijheid van alles te mogen doen wat anderen in hunne Rechten niet stoort, kan nimmer verhinderd worden, dan wanneer het oogmerk der Burgerlijke Maatschappij sulks volstrektelijk vordert.

ARTICUL X.

Diergelijke bepalingen der Natuurlijke Vrijheid mogen niet gemaakt worden, dan door het Volk, of des zelfs Verteenwoordigers.

XI.

Niemand kan derhalven verplicht worden, iets van zijne bijzondere eigendommen aan betalgemeen te moeten afstaan, of opofferen; zonder dat sulks door den wil des Volks, of van des zelfs Représentanten, uitdrukkelijk bepaald zij, en naa eenen voorafgegaane schae vergoeding.

XII.

De Wet is de vrije en plechtige uitdrukking van den algemeenen wil; zij is voor allen gelijk, het zij om te straffen, het zij om te beloonen.

XIII.

Niemand mag gerechtelijk beschuldigd, gearresteerd en gevangen gezet worden, dan in zodanige gevallen en volgens de zodanige formaliteiten als welke door de Wet zelve, te voren bepaald zijn.

XIV.

Ingevalle het noodzaaklijk geoordeeld wordt iemand gevangen te nemen, mag een ieder niet strengter behandeld worden, dan volstrekt noodig is om zig van zijn persoon te verzekeren.

XV.

Daar alle Menschen gelijk zijn, zijn zij ook alle verkiezbaar tot alle Ampten en Bedieningen, zonder eenige andere redenen van voorkeur dan die van deugden en bekwaamheden.

XVI.

En iegelijk heeft het Recht om van ieder Amptenaar van het publiek bestuur, rekening en verantwoording van des zelfs bewind te helpen afvorderen.

XVII.

In het Recht van ieder Burger om zijne belangen in te brengen bij hun, aan welke de publieke magt toevertrouwd is, kan nooit de geringste bepaling gemaakt worden.

XVIII.

De Souvereiniteit beruft bij het geheele Volk en geen gedeelte des zelfs kan zich de zelve aanmatigten.

XIX.

Het volk heeft, ten allen tijde, het recht om zijne Regeeringsvorm te veranderen te verbeteren of eenen geheel anderen te verkiezen.

WOLLENDORP heeft haar glans uit GODS DOORZICHTIGHEID
 In de belemmering der graven
 ALDERSOMME doet elk voor haar Wapenruiting vreesen,
 want 't heil der volken toegewyd
 De zal de WOLLENDORP der WOLLENDE hem bevoegen
 Die fierde WOLLENDORP der WOLLENDE zied waerlyc bevoegen

WOLLENDORP heeft ons giel, al broeder samen leven,
 Beschermid, verdedigd door de WOLLENDORP
 De verd de WOLLENDORP der WOLLENDE, oedragtig en yverig,
 En, al 't WOLLENDORP der WOLLENDE, verdedigd!
 De zal de WOLLENDORP der WOLLENDE hem bevoegen
 Die fierde WOLLENDORP der WOLLENDE zied waerlyc bevoegen

1795

WOLLENDORP

Woord vooraf

Woord vooraf

De archieven en collecties van het Nationaal Archief in Den Haag bieden de gelegenheid onderzoek te doen naar vrijwel alle aspecten van de Nederlandse geschiedenis. In dit boek ligt de focus op de ontwikkeling van de belangrijke burgerrechten. Anders gezegd: wat is de geschiedenis van de grondrechten, zoals die verwoord zijn in onze grondwet? Het is een actueel thema, want er is veel maatschappelijke discussie over gelijke rechten, vrijheid van meningsuiting, discriminatie en inclusiviteit.

De opzet van het boek is de historische ontwikkeling van dit thema te laten zien aan de hand van originele documenten en persoonlijke verhalen. Zij tonen ons de werkelijkheid van eeuwen geleden. Een andere tijd, een andere wereld, met vaak andere opvattingen. Maar ook in een andere taal, met woorden die toen niet als problematisch ervaren werden. In veel gevallen vinden wij die woorden en woordkeuze nu beledigend of kwetsend. Onze voorouders dachten daar anders over, of realiseerden zich het in het geheel niet.

Het begrip ‘Nederland’ wordt ruim opgevat. Niet alleen het grondgebied van het huidige koninkrijk komt aan de orde, ook de overzeese delen van het rijk in de West, evenals de voormalige koloniën in Nederlands-Indië en de Goudkust (Ghana). Tot ver in de negentiende eeuw onthield de Nederlandse overheid zich van een uitspraak of de inwoners van deze gebieden nu Nederlanders waren of niet.

Dit boek sluit aan bij de missie van het Nationaal Archief om onze geschiedenis voor een breed en divers publiek toegankelijk te maken en te houden. Voor het onderwijs zijn het de ‘bewijsstukken’ van onze geschiedenis die betrekking hebben op leven in een democratie: vrijheid van meningsuiting, gelijkwaardigheid, recht en rechtvaardigheid, verdraagzaamheid. De persoonlijke verhalen laten zien hoe de grote geschiedenis raakt aan het leven van de ‘gewone’ man of vrouw.

Het Nationaal Archief is zich ervan bewust dat een groot deel van zijn collectie betrekking heeft op de – vaak pijnlijke – koloniale geschiedenis. We hebben in dit boek stemmen uit alle gebieden die tot het Nederlandse grondgebied behoren nadrukkelijk een plaats gegeven, om op die manier te proberen een meervoudig perspectief op de geschiedenis te laten zien. Een goede balans vinden is daarbij niet altijd eenvoudig. De documenten laten immers vooral de stem van de kolonisator horen die op papier is vastgelegd.

Wij hopen dat deze historische schets van de ontwikkeling van de grondrechten, aan de hand van de originele archiefstukken, de lezer met een ander blik naar de Nederlandse geschiedenis laat kijken.

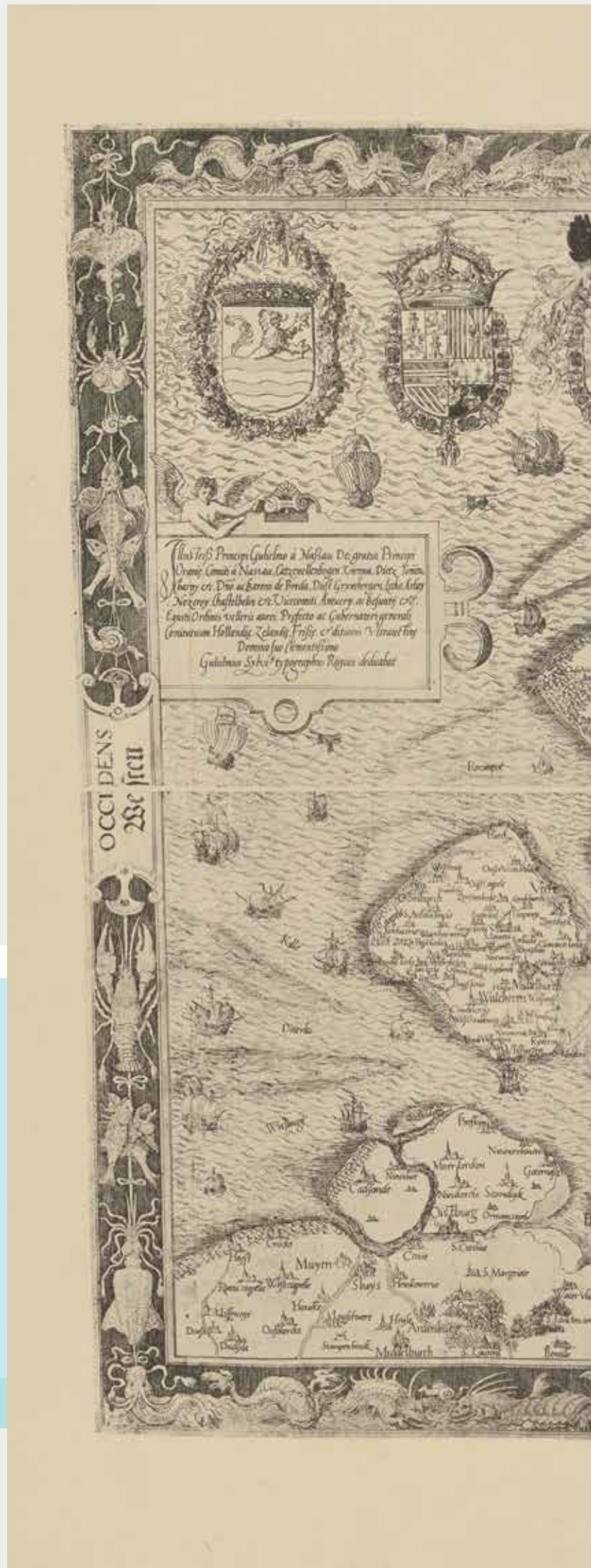
De samenstellers

< *De Rechten van den Mensch en van den Burger*, door Lambertus Antonius Claessens, 1795. Op twee wetstafelen staan de negentien artikelen van de nieuw uitgegeven burgerrechten. Boven de tafelen Vader Tijd, Minerva en de personificaties van verlichting en gelijkheid rond het alziend oog in een stralenkrans. Onder de voorstelling een Nederlands vers waarin de rollen van de verschillende figuren uitgelegd worden. *Rijksmuseum, Amsterdam*.

1

Totstandkoming van 'de Nederlanden' — 1515-1566

> De kaarten van de Nederlandsche Provinciën in de zestiende eeuw, door Jacob van Deventer, uitgegeven door B. van 't Hoff, 's-Gravenhage 1941. Facsimile van de oorspronkelijk in Breslau berustende kaart. Voordat Van Deventer met het vervaardigen van zijn beroemde stadsplattegronden begon, had hij al de Nederlandse provincies opgemeten en in kaart gebracht, wat hem bij zijn tijdgenoten de naam gaf een 'grandissimo geografo' te zijn. Van deze oorspronkelijk uitgaven, die getekend of gedrukt verschenen vóór 1547, is weinig bewaard gebleven. Deze kaart (blad Zeeland/Zelandia, 1560, kopergravure in 4 bladen, schaal ca. 1:178.000) is een facsimile van het exemplaar in Breslau dat in 1945 ten gevolge van oorlogsvernielingen verloren is gegaan. *Bibliotheek Nationaal Archief.*

SEPTENTRIO
Noorden

SUDEN
MERI
DIES

COMITATUS MUNDI
HOLLAND

BRABANTIE
Breda

ZELANDIA

ZELANDIA nomen gentium pars maris circumdata Civitas plurima insulae est determinata. Terra est
 viciu' aemulata quae populata et in portu annu' ditione navigatione cohaeret. Habet autem pro ceteris terris
 insulae insigne Vasorum Scythiarum et Scandinaviae, quae non minus partem septentrionis quam
 orientis in 1530 desinit et breviter tractata sunt. In oriente magno impetu mare rapidi aggeribus occupata
 Sublata et in remota insula demersa est. Nunc insulae insulae cum pari vallis et oppidis circumtae. Cui
 quatuor annis se insulae partem aggeribus partibusque et insulae hinc inde, sed pariter viciu' quo. Cetera illam
 Quatuor insulae circumtae vallis pagina et collatae est cum mari ipsa. Sed cum insulae circumtae cum
 insulae circumtae est. Insulae in mari insulae est insulae circumtae, qui sunt mare pariter circumtae, insulae circumtae
 sunt pro se, et loca sunt insulae circumtae aggeribus hinc occupatae, et quali possessione ad insulae circumtae
 circiter. Notandum vero aggeres pariter circumtae in hinc insulae pro aggeribus circumtae.

Zeeland is een del van de Oerprovincie der Nederlanden. Het is een land van velden en dreef-
 ten. De oostkust ende westkust is begrenst door de zee. Het land is vermaert op dat het is een land van
 velden ende dreeften. Het land is vermaert op dat het is een land van velden ende dreeften. Het land
 is vermaert op dat het is een land van velden ende dreeften. Het land is vermaert op dat het is een
 land van velden ende dreeften. Het land is vermaert op dat het is een land van velden ende dreeften.
 Het land is vermaert op dat het is een land van velden ende dreeften. Het land is vermaert op dat het
 is een land van velden ende dreeften. Het land is vermaert op dat het is een land van velden ende
 dreeften. Het land is vermaert op dat het is een land van velden ende dreeften. Het land is vermaert
 op dat het is een land van velden ende dreeften. Het land is vermaert op dat het is een land van
 velden ende dreeften. Het land is vermaert op dat het is een land van velden ende dreeften.

Quatuor est hinc Reges in quibus
 Zeelandia descriptio ante aera
 dicitur talis modo insulae.

INTERRIPTE
 Excelsitas Gallicana Sive
 Regis in insulae circumtae
 1560

ORIENS
DE
FELI

InCVbat eXVltans EbVro MarCanVs, E' aVdaX.
 Ferrit In BataVos, BrillagVe VICTa Jacet.

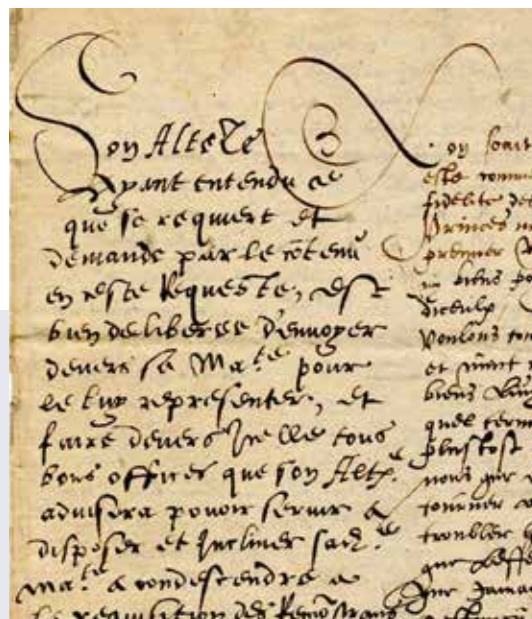
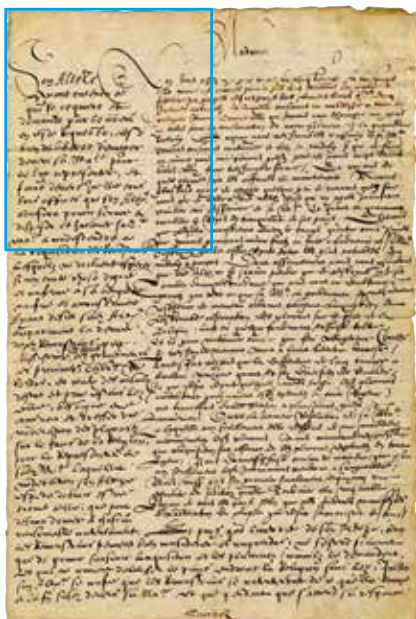
1572. 1. Apr.

Willem grave van der March en Lumeij of Lumaing.
 Dewelke an t'hoofd des watergeuren den Briel heeft
 ingenomen; was zoon van Jan van der March, en Margas:
 van Waffenaer, hier voore.

< Willem van der Marck, heer van Lumey (ca. 1542-1578), met op de achtergrond het stadje Brielle en op de voorgrond rechts een hond, links het familiewapen. De naam van Lumey is onverbrekkelijk verbonden met het stadje dat hij in 1572 als aanvoerder van de Watergeuzen veroverde. De tekening maakt deel uit van een zestiende-eeuwse genealogie in een handschrift van de familie Van Wassenaer. *Nationaal Archief, Familie van Wassenaer van Duvenvoorde, 3.20.87, inv.nr. 3.*

∨ Het smeekschrift der edelen, het verzoekschrift van tweehonderd edelen aan landvoogdes Margaretha van Parma, waarbij zij zich richten tegen de inquisitie en dreigen met een opstand, 1566. In haar apostille, het in de marge geschreven antwoord, willigt zij een deel van de verzoeken in. *Koninklijke Verzamelingen, Den Haag.*

detail

Vanaf het moment dat Filips II in 1555 zijn vader Karel V was opgevolgd als heer van de Nederlanden, rees er verzet tegen de politiek van de koning. Tijdens zijn regering en die van zijn opvolgende zonen Filips III en Filips IV was het oorlog. Wat begon als een opstand tegen het beleid van de landsheer groeide uit tot een Europese oorlog die pas in 1648 werd beëindigd. Maar toen was Nederland onafhankelijk, goed georganiseerd en gerespecteerd.

Drie zaken stoorden de Nederlanders in het bijzonder. Allereerst hoe koning Filips II zijn plaatsvervangende regelde. Na het definitieve vertrek van de koning naar Spanje in 1559 liet hij het bestuur van de Nederlanden over aan een landvoogdes. De koning stelde echter ook een Consulta of Achterraad in, waarvan de adviezen bindend waren voor de landvoogdes. De Consulta regeerde Nederland dus in feite. Daarnaast werd een nieuwe kerkelijke indeling afgekondigd, met nieuwe aartsbisdommen en bisdommen. De bisschoppen konden dan beter toezicht op de geestelijkheid houden. Ten slotte bleven Spaanse troepen in de Nederlanden gelegerd.

Het verzet begon onder de hoge adel, waarvan Willem van Oranje deel uitmaakte, maar bijvoorbeeld ook de graven van Egmond en Hoorn. De Prins van Oranje zag in dat hij vanuit het buitenland een opstand moest organiseren. Daarom nam hij zich voor vanuit Duitsland op verschillende plaatsen het land binnen te vallen en zo een volksofstand te veroorzaken. Een eerste succes was de Slag bij Heiligerlee in 1568, maar deze overwinning werd al spoedig tenietgedaan door de Slag bij Jemmingen (Jemgum, Oost-Friesland), waar de Spaanse landvoogd Alva het opstandelingenleger uit elkaar joeg. Het Verbond der Edelen, zoals het grootste deel van de hoge adel zich ging noemen, kreeg contacten met protestanten, die zich afzetten tegen de vervolging door de koning van andersdenkenden. Een belangrijke uiting van dit ongenoegen was de Beeldenstorm, die in 1566 over het land raasde. Als reactie daarop werd de hertog van Alva tot nieuwe landvoogd benoemd, die met harde hand het verzet in de Lage Landen te lijf ging. Het verzet, vooral tegen de landvoogd, groeide gestaag. Alva's belastingen (de 10e, 20e en 100e penning) waren een belangrijk motief. Ontevredenen in Holland zochten contact met de Prins van Oranje. Hij en zijn broer Lodewijk van Nassau vielen de Nederlanden binnen. Bij wijze van verrassing namen de Watergeuzen in 1572 het stadje Den Briel in.

1566
1648

In opstand voor onafhankelijkheid

WARE AFBEELDINGE DER H. AMBASSADEVRS ENDE GECOMITTEERDE TOT HET BESTANT.

1566
1648

In opstand voor onafhankelijkheid

OP WEG NAAR INTERNATIONALE ERKENNING

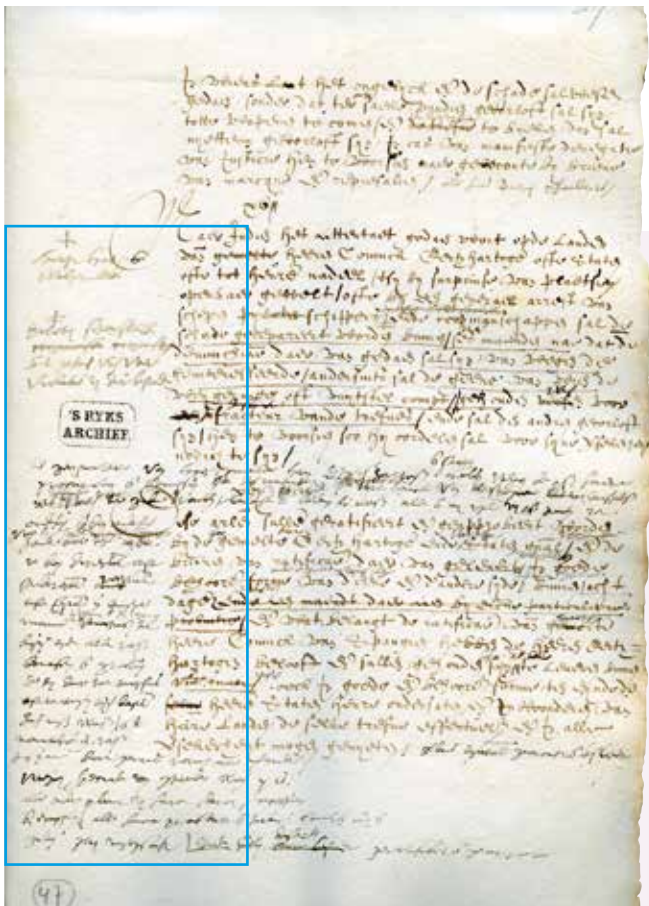
De oorlog met Spanje duurde voort. Maar in de eerste jaren van de zeventiende eeuw bereikten de strijdende partijen een patstelling. In de Republiek waren de meningen verdeeld. De landgewesten zoals Groningen, Overijssel en Gelderland hadden het meest geleden als slagveld en wilden rust. De handelsdrijvende Hollanders waren het daarmee eens. Zij wilden vooral dat de in 1602 opgerichte Verenigde Oost-Indische Compagnie alle gelegenheid kreeg de Aziatische handel op te zetten. Maar de Zeeuwen profiteerden van de kaapvaart op de Spanjaarden en gingen daar het liefst mee door. Geleidelijk aan werden de voor- en tegenstanders van voortzetting van de oorlog gepersonifieerd door prins Maurits en de Hollandse raadpensionaris Johan van Oldenbarnevelt.

Vanaf 1606 onderhandelden Spanje en de Republiek. Een harde eis van Van Oldenbarnevelt in de onderhandelingen was de erkenning van de Republiek als vrije, zelfstandige staat. In oktober 1607 ging Filips III akkoord met een wapenstilstand, onder voorwaarde dat het katholicisme in het Noorden vrij uitgeoefend mocht worden. De Staten-Generaal accepteerden dit, maar stelden tegelijk vast dat hun soevereiniteit alle terreinen bestreek, ook de religie. De daaropvolgende vredesonderhandelingen liepen in 1608 vast op twee eisen van de koning: vrijheid

van eredienst voor de katholieken en geen vrije vaart op Indië. Daarop besloten de Staten-Generaal de onderhandelingen te staken. Het is de verdienste van de Franse diplomaat Pierre Jeannin geweest dat hij de gesprekken toch weer op gang kreeg en samen met andere Franse en Engelse gezanten een wapenstilstand voor langere duur wist te bereiken.

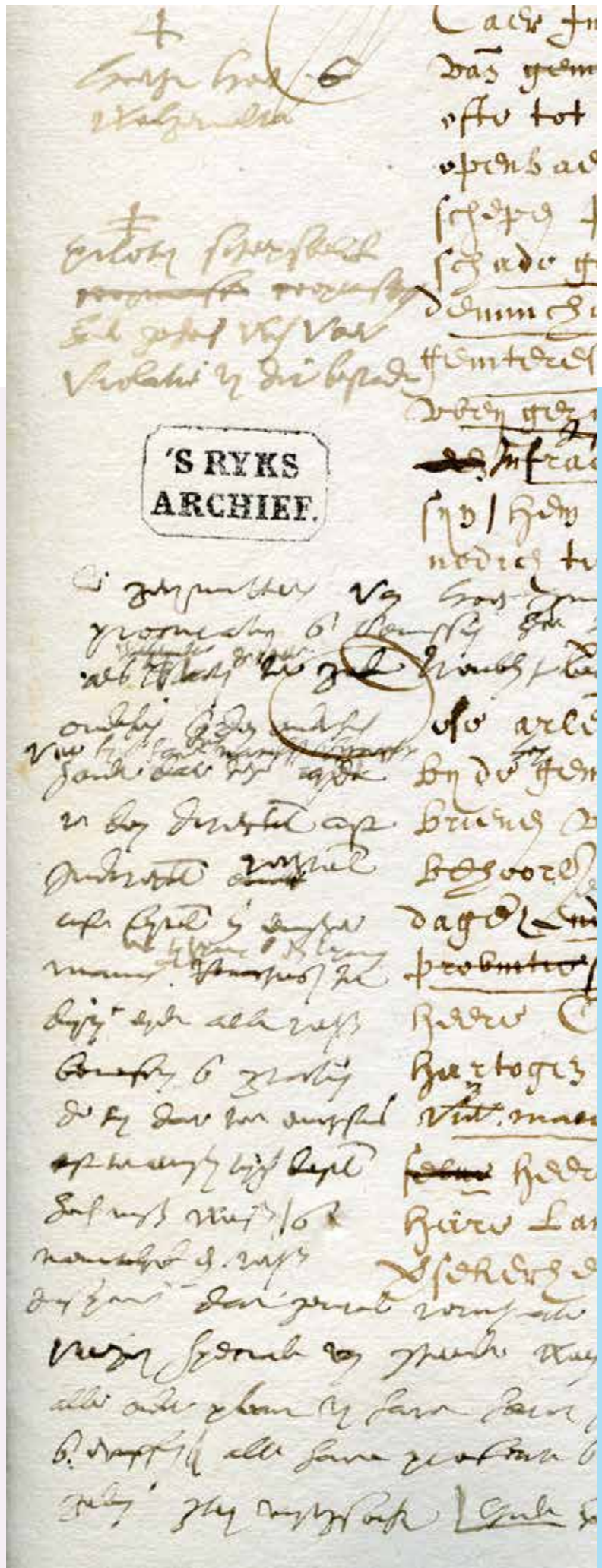
De Bestandsakte werd op 9 april 1609 ondertekend in het stadhuis van Antwerpen. De strijd zou gedurende twaalf jaar worden gestaakt en de Republiek zou in die tijd worden erkend als een zelfstandige staat. Officieel moest de vaart op gebieden buiten Europa worden goedgekeurd door Filips III, maar in een geheim artikel werd deze toch verleend aan de Nederlanders.

De Spaanse landsheer beschouwde de Nederlandse gewesten nog steeds als opstandig en bleef dat – na afloop van het Twaalfjarig Bestand in 1621 – nog jaren doen. Op den duur werd Spanje echter oorlogsmoe. Piet Hein had in 1628 een Spaanse zilvervloot veroverd, admiraal Tromp in 1639 een Armada. Daarnaast sloot Frankrijk in 1635 een verbond met de Republiek tegen Spanje en woedden tegelijkertijd opstanden in Portugal en Catalonië. Het land bood de Republiek dan ook gunstige voorwaarden om de oorlog te beëindigen.

< De internationale onderhandelaars van het Twaalfjarig Bestand, na 1609. Anoniem. Rijksdienst Kunsthistorische Documentatie, Den Haag.

^ Concept van het Bestand, door een klerk geschreven, met in de marge aantekeningen van Johan van Oldenbarnevelt, 1609. Nationaal Archief, Johan van Oldenbarnevelt, 3.01.14, inv.nr. 2221.

detail

1566
1648

In opstand voor onafhankelijkheid

Maria Catharina Steijn, alias Johan Hendrick Steijn

*Wat hoord men niet al vreemde dingen
Een Dienstmaegd hier uit Amsterdam
(...)*

*Nam dienst voor een Matroos op heden
En weer op 't Schip voor een Zoldaet.*

*Zy op het Schip dan heen getreden
Word voor een Vrouwsperzoon bekend
Aen Borsten en aen Vrouwe Leeden;
Den Capitein deed daer omtrent*

*Haer kleede als een Amezoone
En opgeschikt in 't openbaer
De Commandeur verliest op 't Schoone
Die wou haer hebben tot een paer.
(...)*

*Zy midden in dit vreugd geklater
Is op het Dek genomen ree*

*Om haer te wassen met Zee-water;
Soo struykelt zy, verdronk in zee.*

*Den Commandeur nu had vernomen
Dat zy verdronken was in zee
Is daedlyk op het Dek gekomen
En nam des rezolutie mee.*

*Van hem op 't deftigst aen te kleeden
Ley Goudbeurs Uurwerk in zyn hoed
En volgde zyne liefste meede
Met hem te werpen in de Vloet.
(...)*

*Zy door de dood van een gescheiden
En neergedompelt in den vloet
Die konnen weer vereenen beiden
In 't Hemelhof ons hoogste goed.⁷*

In de personeelsadministratie van de VOC die hoofdzakelijk uit de achttiende eeuw systematisch is overgeleverd, worden alle opvarenden genoemd, met plaats van herkomst, functie en datum van in- en uitdiensttreding. Personeel wordt per reis geadministreerd. Deze administratie is dan ook een goede bron voor de bedrijfsgeschiedenis van de VOC en voor de arbeidsmarkt in de achttiende eeuw uit nationaal en internationaal oogpunt. Bijna de helft van het personeel kwam van buiten Nederland.⁸

Het verhaal van Anna Katryn (want over haar gaat het gedicht) is opmerkelijk, maar niet uitzonderlijk. Het komt in de zeventiende en achttiende eeuw met enige regelmaat

137.

In t' E Comp.

Debet v

Johan Hendrik Steijn

1762.	Septemr	14.	Aan d' E Comp. over 2 maanden jagt: a/ 8. pr. Mo	16.	
"	"	"	Transport van 7. Mininb.	150.	
"	"	"	En rest	4.	5.
				170.	5.

1648
1795

De Gouden Eeuw, maar niet voor iedereen

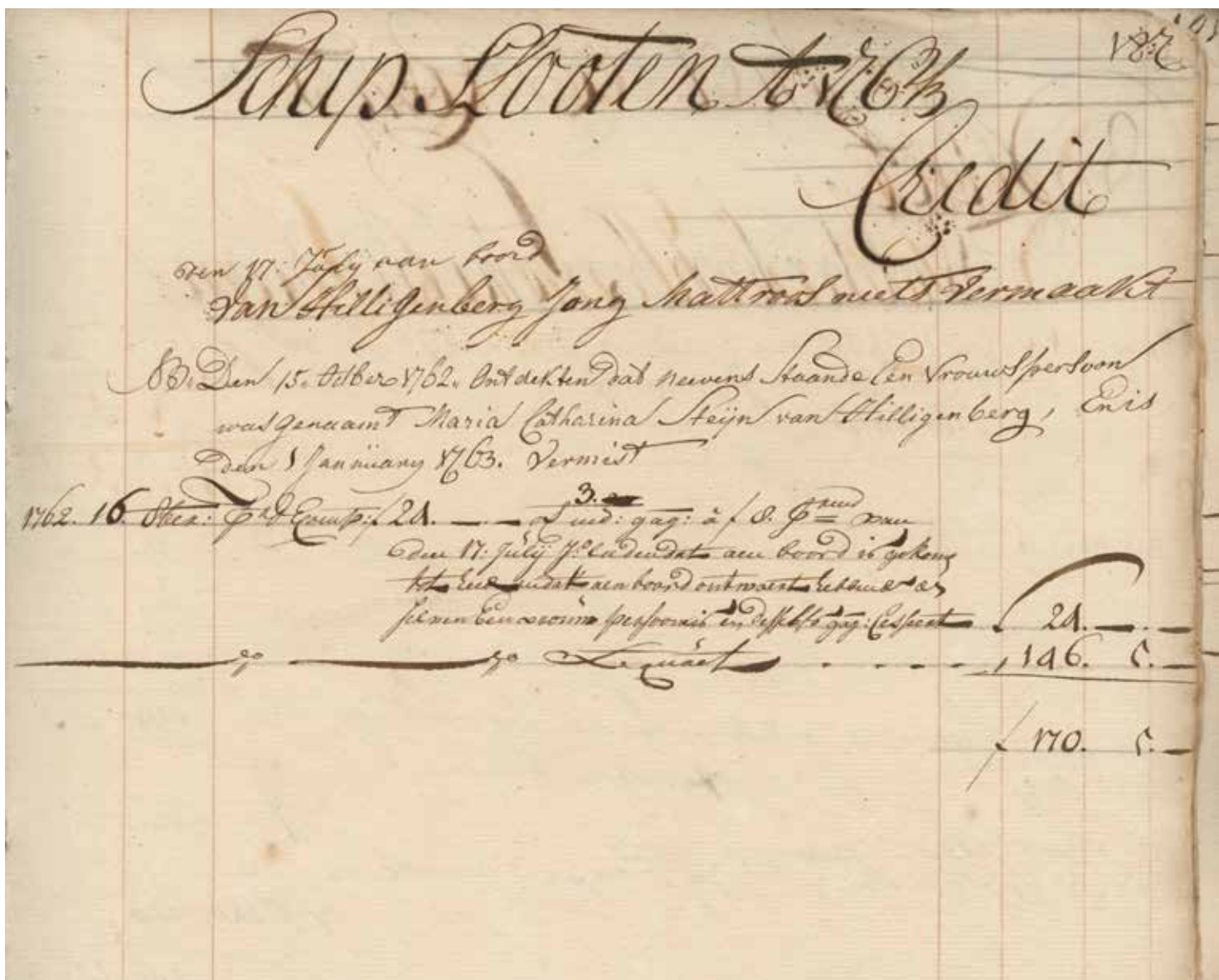
voor dat vrouwen zich verkleden als man en als matroos aanmonsteren op een schip of als soldaat dienst nemen in het leger. Recent onderzoek brengt de teller op 153.⁹ Bijna de helft daarvan, 81, betreft vrouwen die als matroos of soldaat bij de VOC hebben aangemonsterd, vrijwel allen na 1660. Hoewel een deel daarvan al voor het uitvaren ontmaskerd wordt, betekent het dat tenminste 70 vrouwen daadwerkelijk hebben gediend op een VOC-schip. Veelal is er van een als man verklede vrouw niet veel meer bekend dan de gegevens die te vinden zijn in een korte aantekening in een scheepsjournaal, soldijboek of reisverhaal. Het gaat bijna steeds om jonge vrouwen, die doorgaan voor jongens, wat hun gebrek aan baardgroei aannemelijk

maakt. Ze zijn aangenomen in de laagste functies, als lichtmatroos, gewoon matroos of soldaat. Minder dan de helft is in Nederland geboren, en de buitenlandse vrouwen komen vooral uit Duitsland. Velen worden na enkele maanden ontdekt, een veel kleiner aantal houdt het langer dan een jaar vol en slaagt erin de Kaap of Batavia te bereiken.

Het verhaal van Anna Katryn is waargebeurd, zo blijkt uit het scheepssoldijboek uit 1762. De vrouw schrijft zich in als Johan Hendrik Steijn uit Hilligenberg, maar heet in werkelijkheid Maria Catharina Steijn, en volgens het gedicht Anna Katryn. Als matroos zoekt ze haar geluk op zee en vindt een minnaar in korporaal Johannes Marcus

uit Wijthooven, later bevorderd tot sergeant ofwel commandeur van de soldaten. Op 16 oktober 1762 ontdekt de bemanning dat een vrouw aan boord is. Op 1 januari 1763 raakt zij vermist. Een dag later is ook haar vriend verdwenen. In zijn nalatenschap bevindt zich geen goudbeurs en uurwerk, wel zilveren gespen en een koperen degen. Mogelijk heeft hij inderdaad zijn grootste schatten meegenomen in de diepte.

< v Folio's van het scheepssoldijboek van het schip Sloten. Op 15 oktober 1762 (afbeelding rechts) wordt een verklede matroos als 'vrouwspersoon' met de naam Maria Catharina Steijn ontmaskerd. Nationaal Archief, VOC, 1.02.04, inv.nr. 6423.

Mata Hari

< Portret van Mata Hari, door J. Merkelbach, Amsterdam, 1915. Nationaal Archief, collectie Spaarnestad/Het Leven.

Slachtoffer van de wereldoorlog wordt Margaretha Geertruida Zelle, beter bekend onder de naam Mata Hari. Margaretha is in 1876 in Leeuwarden geboren. Na het faillissement van haar vader als hoedenmaker verhuist ze naar Den Haag. Op haar achttiende trouwt ze daar met de twintig jaar oudere kapitein Rudolph MacLeod. Het wordt geen gelukkig huwelijk. Het paar krijgt een zoon, maar Margaretha ontdekt haar voorliefde voor oosterse dansen. Ze begint op te treden onder de naam Mata Hari, 'oog van de dageraad'. Kort voor het overlijden van hun zoon wordt een meisje geboren. Het gezin keert terug, maar valt in Nederland uit elkaar. Na hun scheiding blijft Margaretha wel haar ex-mans naam gebruiken. Tijdens de Eerste Wereldoorlog laadt de danseres de verdenking op zich door haar vele reizen en avontuurtjes met hoge officieren. Zo verblijft ze eerst in Duitsland, later in Frankrijk en reist ze regelmatig heen en weer naar Nederland. In de juist uitgebroken Eerste Wereldoorlog ben je dan al gauw een spionne.

Eind 1915 wordt ze voor de eerste keer gearresteerd door de Engelse politie, maar al snel weer vrij gelaten. Een jaar later overkomt haar hetzelfde, maar omdat Scotland Yard haar voor een ander houdt, komt ze opnieuw vrij. In een van de bewaard gebleven brieven schrijft ze:

Ik ben de gescheiden Mevrouw MacLeod geb. Zelle. Ik ben op reis van Spanje naar Holland met mijn, mij toebehoorend paspoort. De Engelsche politie beweert dat dit valsch is, en dat ik Mevrouw Zelle niet ben. Ik ben ten einde raad.

Op 13 februari 1917 wordt ze gearresteerd in haar Parijse hotelkamer en beschuldigd van spionage voor Duitsland. Vanuit de gevangenis doet Mata Hari grote moeite om aan te tonen dat er sprake is van een vergissing en dat zij onschuldig is. Op 22 april schrijft ze aan de Nederlandse consul in Parijs:

Sinds zes weken ben ik opgesloten in St. Lazare, beschuldigd van spionage, wat ik niet heb gedaan. Doet u voor mij wat u kunt, ik zal u er dankbaar om zijn.

Mata Hari roept de hulp in van een Nederlandse advocaat, mr. Hijmans uit Den Haag, en van een Fransman, mr. Eduard Clunet. Een centrale rol speelt het Nederlandse gezantschap in Parijs. In het archief van dit gezantschap bevinden zich de vijf brieven, die zijn geschreven door Mata Hari vanuit haar cel.³⁷ De wanhoop straalt er van af. De brieven voeden ook de twijfel over haar schuld die altijd is blijven bestaan. Dat blijkt ook uit haar laatste, in het Frans gestelde brief van 2 september 1917 aan de gevolmachtigd minister in Parijs.

2 september 1917

*Aan zijne Excellentie ridder de Stuers
Minister van Nederland
in Parijs*

*Excellentie,
Ik verzoek uwe Excellentie wel voor mij te willen bemiddelen bij de Franse regering. De derde Oorlogsraad heeft mij ter dood veroordeeld voor spionage, en het gaat om een ernstige vergissing. Schone schijn, maar geen daden en mijn internationale betrekkingen die ik heb, zijn noodzak-*

1813
1917

Een koninkrijk op weg naar democratie

13 Nov 1916

Excellentie

Mag ik Uwe Excellentie beleefde en dringend verzoeken alles in het werk te stellen om mij te helpen.

Mij gebeurt een groot ongeluk. Ik ben de geschiedde Mevrouw MacLeod geb. Kelle. Ik ben op reis van Spanje naar Holland met mijn, mijn toebehoorend Paspoort. De Engelsche Politie beweert dat dit valsch is, en dat ik Mevrouw Kelle niet ben. Ik ben ten einde raad; het

< Brief van Margaretha Zelle aan de ambassadeur in Frankrijk, 1916. Nationaal Archief, Gezantschap Frankrijk, 2.05.102, inv.nr. 1306.

Ik heb de laatste avond in Scotland Yard opgesloten. Ik bid U, kom my te hulp. Ik woon in den Haag. Mevrouw Kelle is de vrouw van de Mevrouw Kelle. Ik heb een groot ongeluk. Ik ben de geschiedde Mevrouw MacLeod geb. Kelle. Ik ben op reis van Spanje naar Holland met mijn, mijn toebehoorend Paspoort. De Engelsche Politie beweert dat dit valsch is, en dat ik Mevrouw Kelle niet ben. Ik ben ten einde raad; het

Hoopzessend
M. v. Kelle McLeod

lijkerwijs de gevolgen van mijn situatie als danseres, en niet anders.

Op dit moment interpreteert men slecht en overdrijft men de meest natuurlijke zaken. Ik heb om revisie en cassatie van mijn vonnis gevraagd, maar omdat het daarom gaat, om juridische missers te ontdekken, vrees ik geen genoegdoening te bekomen.

Er rest mij slechts een gratieverzoek aan de president van de republiek. Aangezien ik werkelijk geen spionage in Frankrijk heb uitgevoerd, is het werkelijk verschrikkelijk me niet te kunnen verdedigen.

Afgunst, wraak, er zijn zoveel zaken die zich voordoen in het leven van een vrouw als ik, als men haar eenmaal in een delicate positie weet.

Ik heb een leuke situatie in Den Haag. Mijn betrekkingen zijn bekend bij de graaf van Limburg Styrum die uwe Excellentie zeker enige inlichtingen zal geven over mij, als U deze wenst te hebben. Met met mijn gevoelens van hoogachting

Mata Hari
M.G. Zelle McLeod

Het heeft niet geholpen. Op 15 oktober 1917 wordt ze geëxecuteerd.

1813
1917

Een koninkrijk op weg naar democratie

Colofon

UITGAVE

WBOOKS, Zwolle
 info@wbooks.com
 www.wbooks.com
i.s.m.

Nationaal Archief, 's-Gravenhage
 info@nationaalarchief.nl
 www.nationaalarchief.nl

TEKST

Paul Brood
 Ron Guleij
 Arjan Poelwijk

ADVIES

Andrea Kieskamp

VORMGEVING

Riesenkind, 's-Hertogenbosch

© 2018 WBOOKS Zwolle / Nationaal Archief
 's-Gravenhage

Alle rechten voorbehouden. Niets uit deze uitgave mag worden verveelvoudigd, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand, of openbaar gemaakt, in enige vorm of op enige wijze, hetzij elektronisch, mechanisch, door fotokopieën, opnamen of op enige andere wijze, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever.

De uitgever heeft ernaar gestreefd de rechten met betrekking tot de illustraties volgens de wettelijke bepalingen te regelen. Degenen die desondanks menen zekere rechten te kunnen doen gelden, kunnen zich alsnog tot de uitgever wenden.

Van werken van beeldende kunstenaars aangesloten bij een CISAC-organisatie is het auteursrecht geregeld met Pictoright te Amsterdam.

© c/o Pictoright Amsterdam 2018.

ISBN 978 94 625 8279 8
 NUR 680

‘Alle mensen worden met gelijke rechten geboren en deze natuurlijke rechten kunnen hun niet ontnomen worden’, aldus de Verklaring van de rechten van de mens en van de burger uit 1795. Dit manifest, sterk beïnvloed door de Franse revolutie van 1789, was bijzonder, want van gelijke rechten was in de samenleving van toen geen enkele sprake. De gereformeerde religie was de heersende godsdienst, katholieken hadden weinig in te brengen, joden zelfs helemaal niets. Homoseksuele mannen werden vervolgd en gedood. Vrouwen waren ondergeschikt aan hun man. Op Nederlands grondgebied was slavernij verboden, maar in de bezittingen overzee was het een normaal verschijnsel.

Welke waren de rechten van de inwoners van dat vroege Nederland? Vijf eeuwen geleden bestond er nog geen Nederland in moderne zin, waren er dus geen Nederlanders en waren de rechten van de inwoners van een geheel andere aard. Vrijheid en gelijkheid was er zeker, maar dan enkel binnen de eigen groep. Maar toch kan men spreken van het voorzichtige begin van een nieuwe staat, waaruit ten slotte het huidige Nederland voortkwam. In het proces dat zich in die vijf eeuwen voltrok, lieten steeds weer groepen van zich horen om hun vrijheid en gelijkheid op te eisen. De samenleving realiseerde zich de wensen en reageerde daarop.

De ene keer was dat eenvoudiger dan de andere keer. De apotheose van die ontwikkeling is artikel 1 van de grondwet sinds de herziening in 1983: ‘allen die zich in Nederland bevinden, worden in gelijke gevallen gelijk behandeld. Discriminatie wegens godsdienst, levensovertuiging, politieke gezindheid, ras, geslacht of op welke grond dan ook, is niet toegestaan’.

In dit boek wordt de ontwikkeling van vijf eeuwen burgerschap verteld aan de hand van de originele documenten uit het Nationaal Archief en persoonlijke verhalen die uit de archieven naar boven gehaald zijn.

Zoo als het daar ligt, worden...
Gewoon behoort te worden aangev...

En willende tevens v...